

במקום שנולדים עננים לבנים תשעה מרובעים סיניים

תירגם והעיר: דן דאור

בדרך כלל צריך להיזהר מלהתייחס באופן מילולי לסימניות שמרכיבות מילה בסינית, אבל שמו של ה"מרובע" הסיני אולי בכל זאת מלמד משהו: ג'וּאָה ג'וּ, שפירושו "משפט קטוע". ואכן, המרובע הסיני נולד מקיטוע השיר הסדור. כידוע לרבים, השיר הסדור (לו' שָה), שהתפתח מן המאה השביעית והלאה, ושאפשר אולי לראות בו מקביל סיני לסונטה, מקיים ארבעה כללים:

1. יש בו שמונה טורים (ארבעה צמדים) שווי אורך — חמש או שבע הברות (סימניות) לטור.
2. כל הטורים הזוגיים (ולפעמים גם הראשון) מסתיימים באותו חרוז.
3. בשיר הסדור יש כללים הקובעים את התבנית הטונלית המותרת.
4. הטור הרביעי מקביל תחבירית לטור השלישי; הטור החמישי לשישי; הסימניות במקומות המתאימים בשני הטורים שייכות לאותו "סוג", אבל שונות — לעתים קרובות מנוגדות — במשמעותן (משהו שקל לזהות וקשה להגדיר).

לכלל השלישי אין כמובן משמעות בתרגום לשפה לא טונלית, אבל את השאר אפשר לקיים, על פי הפרקטיקה המקובלת על רבים — של העמדת מילה מוטעמת כנגד כל הברה של המקור, ובמחיר מלאכותיות מסוימת של התוצאה. להדגמת הטענה אביא כאן תרגום דידקטי של שיר סדור בחמש הברות לטור, מאת המשורר בן המאה השביעית, מנג האוראן. תרגום מילולי קצת יותר, ולחוץ קצת פחות, אם כי לא פחות דידקטי, של אותו השיר מופיע באחרית הדבר לאנתולוגיה "108 שירים מן הקלאסיקה הסינית", ולצדו אפשר למצוא הסברים על ההקבלה ופרטים על המצבה המוזכרת בשיר.

בְּעֵינַי הָאֶדֶם יֵשׁ חֲלוּפִים וְתַמּוּרֹת
הַחֹלֶךְ וְהַבָּא מִתְגַּבְּשִׁים לְאֵז וְהַיּוֹם
הָרִים וְנִהְרֹת מְשַׁמְרִים עֲקָבוֹת דְּגוּלִים
יְדִידֵי נְאֻנֵי מְטַפְּסִים לְהִשְׁקִיף מִמְרוֹם

הַמַּיִם רְדוּדִים – נְמוּכָה "חֹמַת הַדָּגִים"
הַשָּׁמַיִם קָרִים – עֵמֶק "אֲגַם הַחֵלוֹם"
מַצְבַּת הַדָּקֵס יֵאָנֵג עֲדִין עֹמְדָת
בְּפֶתַח נִקְרָא, נִזְיֵל דְּמַעָּה וְנָדָם

שיר זה נותן אולי מושג מסוים על האופן שבו אפשר "לקבל" מרובע משיר סדור (שלא נכתב). מרובע יכול להתקבל מארבעת הטורים הראשונים, מארבעת האמצעיים או מארבעת האחרונים. ארבעת הטורים האמצעיים הם הבחירה הפחות מבטיחה, שני צמדים של טורים מקבילים עד דכא. ארבעת הראשונים מקיימים לעתים קרובות חריזה של א'א'ב'א', מה שנותן ל"קטוע" צביון של מרובע מהסוג הפרסי. ארבעת האחרונים, לא. בדוגמאות הבאות יש משני המינים. הטורים, כידוע, הם על פי רוב בני חמש או שבע הברות. אבל ואנג ויי (107-167) השאיר מופת נדיר של מרובע בן שש הברות לשורה. שתי הדוגמאות הבאות, של מרובעים בעלי חמש הברות בכל שורה, הן תרגום של המשורר הסיני הידוע ביותר במערב, לי באי (107-267). המקור של השיר הראשון הוא כנראה השיר המוכר ביותר לסיני הלא-משכיל הממוצע.

מחשבות בלילה שקט

לְפָנַי מִטְתִּי שׁוֹפֵךְ הַיָּרֵחַ אוֹרָה
נִדְמָה כֹּל הָאָרֶץ כְּסֵתָהּ דֶק קָרָה
מֵרִים אֶת הָרֵאשׁ לְהַבִּיט בְּיָרֵחַ
מוֹרִיד אֶת הָרֵאשׁ וְנִזְכָּר בְּמִכּוֹרָה

אכסניית לילה במגזר הררי

מַגְדֵּל מִפְחִיד, מֵאָה רָגֵל גָּבְהוּ
רֶק לְשִׁלְחַיִךְ וְלִקְטוֹף כּוֹכָבִים
אֵינְנִי מַעֲזוֹ לְהָרִים אֶת הַקּוֹל
חוֹשֵׁשׁ לְהַעִיר אֶת אֲנָשֵׁי הַשְּׁחָקִים

שלוש הדוגמאות הבאות הן תרגום של ואנג ויי. אלה שלושה מתוך "שבעה שירים על הנאות שדה וגן", בשש הברות לשורה.

נְכַנְסִים יוֹצְאִים בְּאֶלֶף דְּלֹתוֹת וְרַבּוֹא שְׁעָרִים
עוֹבְרִים חוֹלְפִים בְּצַפּוֹן בְּדָרוֹם בְּקַהְלוֹת וּכְפָרִים
רְקִיעוֹת סוֹסִים קְרָקוֹשׁ תְּכַשִּׁיטִים בְּטוֹחִים בְּעֶצְמָם
אֵיזָה אִישׁ מְשׁוֹטֵט בְּשַׁעַר מְפָזַר כִּכָּה סֵתָם בְּהָרִים?

לשאלה בטור הרביעי יש תשובה. זהו החכם ג'ואנג צ'נג, שהקיסר הצהוב בא אליו, בפרק 11 של הספר הקדום "ג'ואנג דזה", להר קונג טונג (אחדות הריק?) ללמוד ממנו על הדרך. זה השיר הראשון המרמז ל"אג'נדה" הראואיסטית של המרובעים המשוונים האלה.

במרובע השלישי בסדרה עוד שני רמזים עבים כרגל פיל:

מְלַקְטִים פְּקָעוֹת בְּמַעְבְּרֵי-הָאֶפִיק הָרוּחַ טוֹרֵד
נִשְׁעָנִים עַל מְקַל מְמַעְרָב לְחֶרֶשֶׁה הָעֶרֶב יוֹרֵד
עוֹלָה לְבִימַת עֶצִי הַמְשֻׁמֵּשׁ הַדִּיג הַזָּקֵן
לֵיד מַעֲיָן פְּרָחֵי אֶפְרָסֶק הַכֶּפֶר עוֹד שׁוֹרֵד

בימת עצי המשמש מכוונת אותנו לפרק אחר בספר הנקרא על שם ג'ואנג דזה, מיסטיקן וספקן מוסף המאה הרביעית לפנה"ס. הפקעות שייכות לצמח ממשפחת הגומאיים ונקראות לעתים בתרגום מאנגלית, "ערמוני מים". קונפוציוס יושב שם ופורט על צ'ין (כלי מיתרים שהיה חביב על משכילים בסין), ואז בא הדייג הזקן, וכמו נציגים רבים אחרים של האחר הסיני, אומר לחכם הנכבד שיפסיק לבלבל את המוח ויתחיל לזרום עם הדברים. מעיין פרחי האפרסק הוא מופת עתיק לאוטופיה רוסואיסטית, מהסוג שהיה מוכר לחסידי א"ד גורדון. גם את תרגום שירו של ואנג ויי על מעיין פרחי האפרסק, המבוסס על סיפור בשם זה שכתב המשורר טאו צ'יין כשלוש מאות שנה קודם לכן, אפשר למצוא ב"108 שירים". המרובע הרביעי בשביעייה הוא אוטופיה נקייה ואינו נזקק עוד לאַרמזים, הגלימה והמצנפת שייכים כמוכּן למשכילים הקונפוציאנים, שהיעדרם הוא אולי האלמנט החשוב ביותר בכפר המאושר והאל-זמני הזה:

עֲשָׂבֵי הָאֵבִיב מוֹרִיקִים בְּסֵתוֹ דְּשְׁנוֹתָם מְצוֹפֶפֶת
הָאֲרָנִים הַגְּבוּהִים קְרִירִים בְּקִיץ בְּדִידוֹתָם מְכַנְנֶפֶת
לְסַמְטָאוֹת הַכֶּפֶר חוֹזְרִים מֵעֶצְמָם פְּרוֹת וּכְבָשִׁים
יְלָדִים וְנַעֲרִים שְׁלֵא יִדְעוּ לְעוֹלָם גְּלִימָה וּמְצַנֶּפֶת

ארבע הדוגמאות למרובע שטוריו בני שבע הברות אינן זקוקות להסברים. הראשון הוא תרגום מרובע שכתב ליו'־שי (277-248), בן־זמנו וידירו הקרוב של משורר מוכר ממנו בהרבה, באי ג'ו'־אי. הסוללה היא מהסוג המשמש למיצוק גדות נהר נגד שיטפונות.

יָרַח עוֹלָה עַל נְהַר בְּאֶבֶיב, דְּמָמָה בְּסוּלְלָה הַגְּדוּלָה
עַל סוּלְלַת הַנְּהַר נְעֵרוֹת מְדֻלְּגוֹת, זֹו נוֹתַנְתָּ לְזוֹ שְׁרוּוֹלָה
מִשְׁשָׁרוּ אֶת כָּל פְּזוּמוֹנֵי הָעוֹנָה וְרָאוּ שְׁאִין אִישׁ מִסְּבִיב
אֶל אֲדָם הָעֵרֶב מִבֵּין הָעֵצִים, מִתְּפַרְצַת צוֹרַחַת חֲגֻלָה

שלושת הבאים הם תרגומים למרובעים של דו' מו' (308-258), משורר שזכה לתהילה בעיקר בגלל הג'ואה ג'ו' שלו:

טיול בהרים

הֲרַחַק בְּמַעְלָה הַהָר הַקָּר מִשְׁעוֹל הַסְּלַע מִצְהִיב
בְּמִקוֹם שְׁנוּלְדִים עֲנָנִים לְבָנִים בְּתֵי אֲנָשִׁים מִסְּבִיב
עוֹצֵר אֶת הַמְּרַכְבָּה יוֹשֵׁב וְאוֹהֵב אֶת הָעֵרֶב בִּיעַר הָאָדָר
אֲדָמוֹת עָלֵי הַשְּׁלֶכֶת בְּסָתוֹ עֲמָקָה מִפְּרָחֵי הָאֶבֶיב

ראשון משני שירים מזדמנים ממחוז ג'י אן:

שְׁנֵי קְנֵי חֲזָרָן עַל גֶּשֶׁר הַנַּחַל בּוֹהֲקִים בְּשִׁמְשׁ הָעֵרֶב
עֲשׂוֹן דְּלִיל, קֶצֶת כֵּן קֶצֶת לֹא, מִתְמַר בֵּין שִׁיחֵי עֲרָבָה
כִּמָּה קָנִים שֶׁל לוֹטוּס יִרְק נְסֻמְכִים זֶה עַל זֶה בְּטִינָה?
מִפְּנִים אֶת רֹאשָׁם רַק לְרִגַע קָצֵר, בְּגִבְסָם רוּחוֹת מְעַרְב

פרדה

יותר מדי רגשות עזים זה כאלו כל רגש כלה
אל מול הכוסות התחושה היחידה שהחייך אינו מתמלא
אך גם לגרות הדונג יש לב, נעצב לקראת הפרדה
יזילו דמעות חמות במקומנו עד יום חדש יעלה

דימוי המופיע על עטיפת התרגום היידי למרובעים של עומר ח'יאם
(מן העיבוד האנגלי של פיצג'רלד).